

A kánai apátság

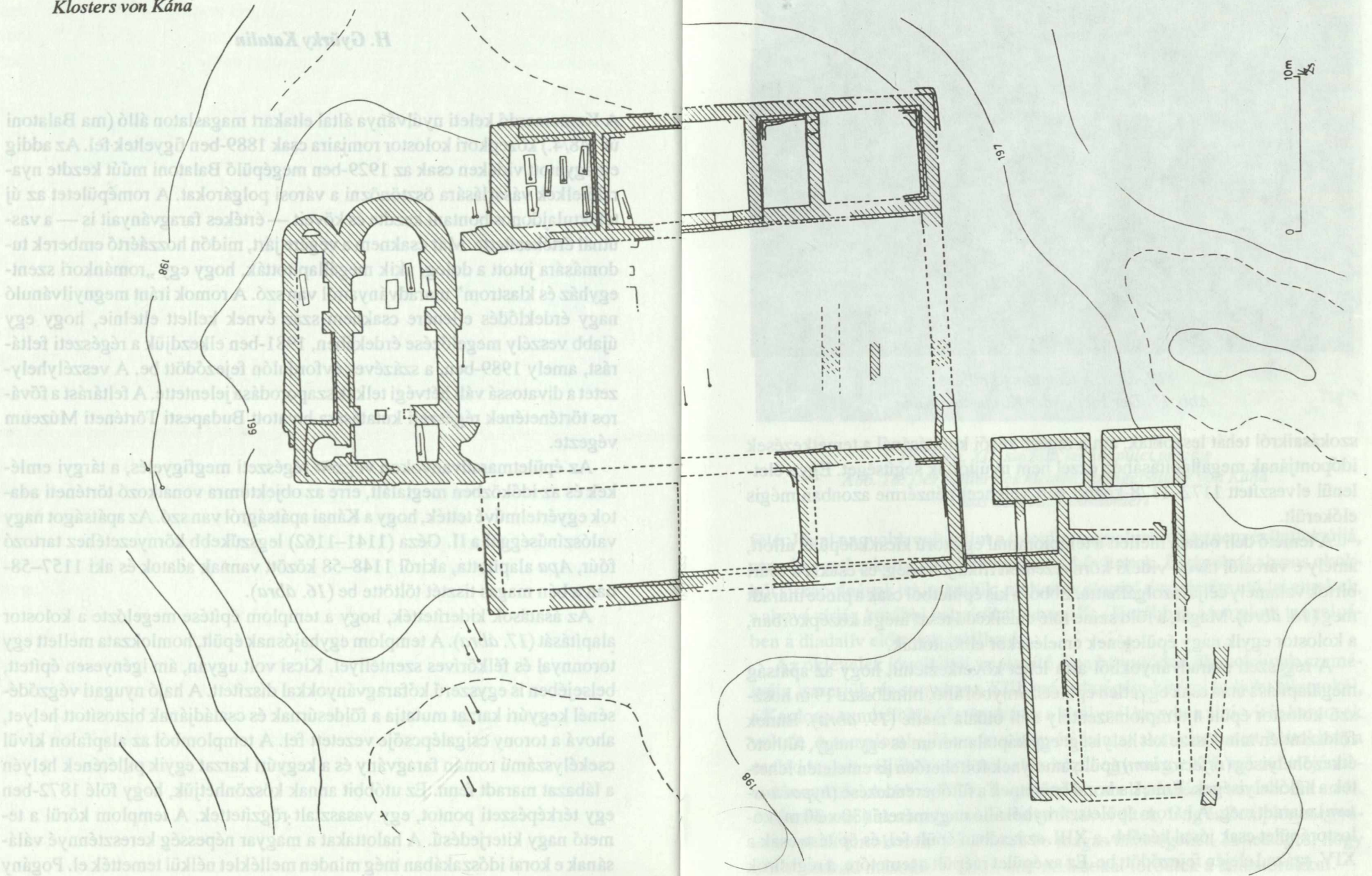
H. Gyürky Katalin

A Kamaraerdő keleti nyúlványa által eltakart magaslaton álló (ma Balatoni út 148/4.) középkori kolostor romjaira csak 1889-ben figyeltek fel. Az addig elhagyott vidéken csak az 1929-ben megépülő Balatoni műút kezdte nyaralótelkek vásárlására ösztönözni a városi polgárokat. A romépületet az új telektulajdonos bontani kezdte és köveit — értékes faragványait is — a vasútnál értékesítette. Már csaknem a végére járt, midőn hozzáértő emberek tudomására jutott a dolog, akik megállapították, hogy egy „románkori szentegyház és klastrom” maradványairól van szó. A romok iránt megnyilvánuló nagy érdeklődés ellenére csaknem száz évnek kellett eltelnie, hogy egy újabb veszély megelőzése érdekében, 1981-ben elkezdjük a régészeti feltárást, amely 1989-ben, a százéves évfordulón fejeződött be. A veszélyhelyzetet a divatosá váló hétvégi telkek szaporodása jelentette. A feltárást a főváros történetének régészeti kutatására hivatott Budapesti Történeti Múzeum végezte.

Az épületmaradványokon végzett régészeti megfigyelés, a tárgyi emlékek és az időközben megtalált, erre az objektumra vonatkozó történeti adatok egyértelművé tették, hogy a Kánai apátságról van szó. Az apátságot nagy valószínűséggel a II. Géza (1141–1162) legszűkebb környezetéhez tartozó főúr, *Apa* alapította, akiről 1148–58 között vannak adatok és aki 1157–58-ban a bán magas tisztét töltötte be (16. ábra).

Az ásások kiderítették, hogy a templom építése megelőzte a kolostor alapítását (17. ábra). A templom egyhajósna épült, homlokzata mellett egy toronnyal és félköríves szentéllyel. Kicsi volt ugyan, ám igényesen épített, belsejében is egyszerű kőfaragványokkal díszített. A hajó nyugati végződésénél kegyúri karzat mutatja a földesúrnak és családjának biztosított helyet, ahová a torony csigalépcsője vezetett fel. A templomból az alapfalon kívül csekélyszámú román faragvány és a kegyúri karzat egyik pillérének helyén a lábazat maradt fenn. Ez utóbbit annak köszönhetjük, hogy fölé 1872-ben egy térképzési pontot, egy vasasztalt rögzítettek. A templom körül a temető nagy kiterjedésű. A halottakat a magyar népesség kereszténnyé válásának e korai időszakában még minden melléklet nélkül temették el. Pogány

16. ábra. A kolostor alaprajza
 Abb. 16. Der Grundriß des
 Klosters von Kána

17. ábra. A templom falpillére
Abb. 17. Der Pfeiler der Kirche von Kána

szokásaikról tehát leszoktak, ám a régész késői kutatásánál a temetkezések időpontjának megállapításához ezzel nem nyújtottak segítséget. Egy véletlenül elveszített 1172–1178 között vert velencei pénzérme azonban mégis előkerült.

A temető déli oldala mellett a templommal egykorú kicsi kőépület állott, amely e várostól távoli vidéki környezetben ritka jelenség, és csakis a főúri birtok valamely célját szolgálhatta. Ebből a kis épületből csak a pince maradt meg (18. ábra). Magát, a föld színe fölé emelkedő részt még a középkorban, a kolostor egyik nagy épületének emelésekor elbontották.

A régészeti maradványokból arra lehet következtetni, hogy az apátság megalapítása után csak egyetlen épületszárnyból álló, mindössze 19 m hosszú kolostor épült a templomszentély déli oldala mellé (19. ábra). Ennek földszintjén mindössze két helyiség: egy káptalanterem és egy nagy, fűthető étkezőhelyiség (*refectorium*) épült, amelynek föltehetően az emeletén lehetek a hálólhelyiségek. Ennek a korai épületnek a fűtőberendezése (*hypocaustum*) maradt meg. A három épületszárnyból álló nagyméretű (30 x 30 m) kolostorépület csak jóval később, a XIII. században épült fel, és építése csak a XIV. század elején fejeződött be. Ez az épület ráépült a temetőre, a régi sírok

18. ábra. XII. századi kis kőépület pincéje
Abb. 18. Der Keller des kleinen Steingebäudes von Kána
aus dem 12. Jahrhundert

főlé. Jóval nagyobb volt, mint a templom, amelyet ekkor nem építettek újjá, csupán egy keskeny, északi kápolnával bővítettek. E kápolnát alapos okokból sírkápolnának tekinthetjük, melyet az alapító tiszteletére utódai emeltek, s ahová sírját, korábbi helyéről áthelyezték. (Korábban a templom tengelyében a diadalív előtt volt található.)

Az oklevelek jóvoltából az alapító Apa bán utódait ükunokáinak személyéig ismerjük, és sorsukat a XIII. század végéig kísérmni tudjuk. Ükunokái, a Kaplony nembéli Jákó és András is a királynál kegyben álló, vitéz harcosok voltak. A templomhajóban és a kegyúri karzat alatt eltemetett holtakban a család tagjait véljük felismerni, akik közül egy még a XV. század elején temetkezett ide. A sírban talált, Zsigmond korabeli pénzérme tanúskodik erről. A leszármazottak azonban már e helytől távol éltek, Ung és Zemplén megyében, voltak birtokosok és töltöttek be magas tisztségeket. Lehetséges, hogy a XV. század második felében már nem sokat törődtek a kolostorukkal.

19. ábra. Konzol fejezet a
XIII. század elejéről

Abb. 19. Der Kapitäl der Konsole
aus dem Anfang des 13. Jahrhunderts

amelyet a XIII. században elfoglaltak azok a szászok, akik ugyancsak II. Géza idejében települtek Kelenföldre. A szerzetesek visszaperelték tulajdonukat, de ezután bérbeadták a pesti németeknek. Vélhetően az e bérlet fejében kapott bor hordói álltak a nagy épület tágas pincéjében. Egy cserépből készült lepárló készülék kis töredéke is mutatja, hogy a bor egy részéből párlat készült. Az „aqua vitae” a középkorban orvosság volt.

A XV. század végére a szerzetesség már megfogyott, talán el is tűnt a kolostorból. Egy kis adatból úgy tűnik, hogy a kolostorépület a budai plébános gondnoksága alatt állhatott. Egy tűzről is tudunk, amely az épületet annyira elpusztította, hogy alapjaiból kellett újjáépíteni. Ekkor azonban már déli szárnya nélkül épült fel és különálló, nagypincés építménye sem született új-

A kolostor épületeiben sok a rendhagyó elem. Minden kolostorhoz tartozik egy nagy pince, amely általában a nyugati épületszárny alatt helyezkedik el. Itt a kolostor épületszárnyai alatt nem találtunk pincét. Ez egy nagy, különálló épületben kapott helyet, mely nem csupán hosszú, de emeletes építmény is lehetett: egyik végében ugyanis lépcsőház nyomaira lelünk.

A kolostor és a nagy, pincés épület között kis udvar található, amelyben — cölöpökön nyugvó tető alatt, nyitott fészerben — hosszú ideig működött egy kemence.

Apa bán földet is adományozott egyházának, amelyen szőlőültetvény volt, és

ja. Mindebből arra következtethetünk, hogy a XVI. század elején már nem szerzetesek lakták, hanem csak gazdasági rendeltetésű majorság lehetett.

A török hódoltság idejéből lelet nem került elő, így tehát a török időkben a hely valószínűleg lakatlan lehetett. Az épület ekkor indult pusztulásnak. Gyanúnk szerint már tervszerű lebontása előtt is kőbányának használták, hatalmas törmelékteleget tölti ugyanis ki az épület belsejét. Padlózatát is felszedték. E törmelék nagy része a feltárások után is a helyén maradt, vagy pedig, miután a kutatóárkokból kilapátolták, az elszállításához szükséges pénz híján másutt halmozódott föl. Az alaprajzot és ezzel együtt a kolostor történetét azonban sikerült felderíteni.

A kolostor feltehetően a bencés rendé volt. Ezt ugyan oklevelek nem bizonyítják, ám a környezet, amelyben épült, bencés kolostorra vall. A magaslát északi lejtőjét még a Kamaraerdő nyúlványa borítja. E felett azonban páratlan kilátás nyílik Budaörsre, Budára és Pestre. A szép környék és az értékes romok méltó helyreállításukra várnak.

Zusammenfassung

Die Ruine der ehemaligen Benediktinerabtei von Kana befindet sich am Südrand Budapest (Bezirk XI.), auf einem Hügel am Südlichen Ende des sogenannten „Kammerwaldes“.

Die Klosterruine wurde schon im Jahre 1889 entdeckt, die Ausgrabungen aber nur zwischen den Jahren 1981–1989 durchgeführt wurden.

Das Kloster wurde im Mitte des 12. Jahrhunderts von einem hochadeligen Würdenträger, Banus *Apa* gestiftet. Um die Kirche herum war ein Friedhof in einem breiten Kreis und neben diesem ein kleines romanisches Steinhaus mit einem Keller. Dieses Gebäude wurde schon im 13. Jahrhundert abgerissen. Das Kircheninnere wurde durch Pfeiler gegliedert. Ein Pfeilersockel aus romanischen Zeit ist erhalten geblieben und der Keller des kleinen Steinhauses auch.

Das erste Klostergebäude neben dem Kirchenchor war sehr klein. Das grosse wurde nur im 13. Jahrhundert bis Anfang des 14. Jh. gebaut. In derselben Zeit wurde auch eine Grabkapelle neben der Kirche gebaut.

Die Abtei hatte neben dem Kloster auch ein anderes Gebäude mit einem grossen Keller. Die Abtei hatte ein Besitztum, eine Weinpflanzung unter

dem nördlichen Bergabhang. Das Klostergebäude wurde am Anfang des 16. Jhdts durch ein grosses Feuer beschädigt. Danach wurde teilweise erneuert.

Aus der Zeit der Türkenherrschaft konnten wir keine Funde nachweisen, so ist es darauf zu schlüssen, dass dieses Gelände zu dieser Zeit wahrscheinlich unbewohnt war.

Irodalom — Literatur

Gömöri Havas Sándor: Visszapillantás az 1889–1892 évek eseményeire.

Budapest Régiségei 4. (1892) 12.

Györffy György: Budapest története az Árpád korban. Budapest története I., Budapest 1973. 273.

H. Gyürky Katalin: Előzetes jelentés a „kánai apátság” kolostorának feltárásáról (1981–1987). Archeológiai Értesítő 116 (1989), 111.

**XI. KERÜLETI
FÜZETEK**

2.

ARCHÄOLOGISCHE DENKMÄLER
DES XI. BEZIRKES VON BUDAPEST
BUDAPEST XI. KERÜLETÉBEN

**KIADJA
A BUDAPESTI TÖRTÉNETI MÚZEUM ÉS
AZ ETELE XI. KERÜLETI
HELYTÖRTÉNETI-KÖR**

BUDAPEST, 1993.

XI. KERÜLETI FÜZETEK 2.

ARCHÄOLOGISCHE DENKMÄLER
DES XI. BEZIRKES VON BUDAPEST

KADIA
A BUDAPESTI TÖRTÉNELMI MÚZEUM ÉS
AZ ÉTLE XI. KERÜLETI
Budapest, 1993.

XI. KERÜLETI FÜZETEK 2.

Buzikáry Géza: Beköszöntő	7
Köszegi Frigyes: A kerület ókori leletei	9
Perb Mária: A Keletről hozott emlékek	13
Sirmai Krisztina: Az Albertfalvi római lakóház	25
Zsidi Paula: A gazdagróli késő római temető	31
H. Győrffy Katalin: A Keletről hozott emlékek	37

RÉGÉSZETI EMLÉKEK BUDAPEST XI. KERÜLETÉBEN

Wenisch Hilke: Die Rekonstruktion des Auxiliarkastells von Albertfalva	7
Köszegi Frigyes: Die Rekonstruktion des Auxiliarkastells von Albertfalva	9
Molnár József: Die Rekonstruktion des Auxiliarkastells von Albertfalva	13
Sirmai Krisztina: Die Rekonstruktion des Auxiliarkastells von Albertfalva	25
Zsidi Paula: Die Rekonstruktion des Auxiliarkastells von Albertfalva	31
H. Győrffy Katalin: Die Rekonstruktion des Auxiliarkastells von Albertfalva	37

Die Rekonstruktion des Auxiliarkastells von Albertfalva
(Nach Gyula Hujnóczy)

HU-ISSN 1217-728 X
HU-ISBN 963 04 3772 9

Feloldalsó kiadó: Hildvégi Miklós
az Etele XI. kerületi Helytörténelmi Kör vezetése
Készült a Szorobán Kiadó és Szerkesztő Műhely BT nyomdájában
Ügyszám: Szabó János

Budapest, 1993.

KÉSZÜLT BUDAPEST FŐVÁROS XI. KERÜLETI
ÖNKORMÁNYZATÁNAK TÁMOGATÁSÁVAL

- Sorozatszerkesztő: *Hídvégi Miklós*
- Szerkesztette: *Havassy Péter*
Hídvégi Miklós
Magyar László András
- Lektorálta: *Lőrincz Barnabás*
- Grafika: *Hajnóczy Gyula*
Kuczogi Zsuzsanna
Vándor Andrásné
Weinacht Ildikó
- Fotók: *Komjáthy Péter*
Molnár Ilona
- Fedélterv: *Héjjas Pál*

HU-ISSN 1217-758 X
HU-ISBN 963 04 3775 9

Felelős kiadó: *Hídvégi Miklós*,
az Etele XI. kerületi Helytörténeti Kör vezetője
Készült a Szorobán Kiadó és Szervező Műhely BT nyomdájában
Ügyvezető: *Szabó Imre*
Táskaszám: 92/93